

BIBLIOTEKA

E

85H-32

B92

SHTETIT

GJIROKASTËR

masaka te qjerra

NONDA BULKA

891.983 - 32

N. Walker

814-32 NONDA BULKA
1392

MASKA TË ÇJERRA

H22.

LIBRARI E SHTËPIA
G. FRASHËRI

~~3878~~

SHTËPIA BOTONJËSE «NAIM FRASHËRI»

PARATHËNIE

Në fillim të viteve 30, u duk në letërsinë shqipe një autor i ri, me një penë të stërholluar e me një pseudonim pakëz të çuditshëm për lexuesit: *Chri-Chri*, pseudonim që ka edhe ai kuptimin e vet, ndoshta shkurtimi i largët i emrit të ndonjë flokë-verdhe që dikur do t'ia ketë prekur zemrën shkrimtarit. Ky ishte Nonda Bulka, i cili, n'atë kohë, hyri në letërsinë tonë si shkrimtar i formuar realist, si luftëtar kundër padrejtësisë shoqërore dhe si demaskues i pamëshirshëm i sistemit feudoborgjez. Penën e tij të fortë prej artisti e drejtoi dashuria për popullin, për Shqipërinë, e drejtoi dhimbja e tij për gjëndjen e mjeruar të popullit dhe dëshira e sinqertë për ta nxjerrë atë nga obskurantizmi, varfëria dhe errësira. Ishim pikërisht këto arsye që i detyruan qeveritarët e atëhershëm të hakmerreshin kundër shkrimtarit të ri, duke e internuar më 1936, ashtu siç internonin, burgosnin, vrisnin, persekutonin dhe flaknin në rrugë të madhe puntorët revolucionarë, intelektualët përparimtarë dhe patriotët e vërtetë.

Nonda Bulka nuk është nga ata shkrimtarë që krijojnë vepra voluminoze. Tregimi më i gjatë i tij, që s'i kalon të njëzet faqet, është «*Përçartje të një nate dimri*», botuar vitet e fundit te revista «*Nëndori*». Krijimet e tij përbëhen nga një, nga dy e rallë e tek nga më shumë faqe. Kjo u vu re që në librin e parë të tij «*Kur qan e qesh bilbili*», botuar më 1934. Të tillë ishin edhe shkrimet e vëllimit «*Kur qante e qeshte bilbili*», botuar më 1962. Kështu janë edhe shkrimet që përmban ky libër me tregime e skica në miniaturë, të cilat autori i ka shkruar e botuar, si edhe të parat, në shtypin e viteve 30.

E përmënda këtë fakt në fillim të parathënies për të theksuar të vërtetën e njohur, se arti nuk matet me sasinë e faqeve, se vlera e vërtetë e një vepre letrare qëndron në cilësinë e saj, domethënë në përmbajtjen e thellë ideore dhe në formën e përkryer artistike.

Tregimet, portretet, etydet, skicat e këtij libri, Nonda Bulka i shkroi në një kohë kur, siç thotë edhe vetë, njeriu që vlente më pak se një gjysëm leku, habitej në atë burg të hutuar që quhej jetë dhe kur bota, ky pallat madhështor, ishte kredhur në helm e vrer, në kriza ekonomike, shoqërore e politike. Megjithëse në një nga tregimet e asaj kohe autori shpreh mendimin se e vërteta është diku, po atë diku s'e gjejmë dot, sepse nuk e çquajmë dot ngjyrën e së vërtetës, ai, me syrin e tij të vëmëndshëm prej shkrimtari, e gjeti të vërtetën e jetës shqiptare, e kuptoi karakterin çfrytëzues e koruptues të shoqërisë feudoborgjeze, e pa mjerimin e popullit dhe e bëri fjalën e tij artistike mjet për të goditur rregullin, veset dhe plagët e asaj shoqërie, për të çjerrë maskën e saj hipokrite e demagogjike.

Nonda Bulka, si shkrimtar realist, në shkrimet e tij është nisur gjithënjë nga jeta, nga realiteti, nga fenomenet e saj më të ndryshme e më të rëndomta dhe ka arritur në përgjithësi artistike, duke pasqyruar me vërtetësi faktet e popullit tonë dhe gjëndjen reale të Shqipërisë në atë kohë

Në shumë skica të këtij libri, duke përshkruar varfërinë dhe mjerimin, me anën e mjeteve artistike që janë specifike vetëm për të, herë hapur, herë në rrugë të tërthorta, ai shpreh dashurinë e zjarrtë për masat e varfëra dhe urrejtjen e madhe për klasën në fuqi, për pasanikët e qeveritarët. Në faqet e këtij libri, ashtu si edhe në dy vëllimet e mëparëshme, ai proteston dhe stigmatizon me një ironi therrëse karakterin korruptues të shoqërisë s'atëherëshme. Pena e tij i shërben kritikës kundër ministrave e deputetëve, kundër aparatit burokratik, kundër intelektualëve me kulturë të bastarduar, kundër psikologjisë e moralit të tyre të kalbur.

Tri gjëra s'i sheh dot pa t'u errësuar sytë, thotë autori: diellin, vdekjen, realitetin. Dhe ai ka parasysh pikërisht realitetin e zymtë shqiptar të asaj kohe ku njerzit lindnin, jetonin, punonin e djersitnin vetëm për një kafshatë bukë, ku fjalët: drejtësi, lumturi, dashuri e singeritet ishin vetëm për të zbukuruar muzetë, ku mjaftonte një shëtitje e shkurtër nëpër rrugët e Tiranës që të shihje lypsit apo malësorët, në buzët e të cilëve s'vihej re as buzëqeshja legjendare, as krenarija e zakonëshme, që s'dinin as të shkruanin, as të këndonin, po dinin vetëm të vuanin. Ky realitet i hidhur e bën autorin të thotë me sarkazëm: Dua të buzëqesh, po mëndja më vete te thesi i miellit, që u boshatis... dua të jem optimist, po s'mund. Me atë buzë-

qeshjen e tij karakteristike, të hollë e tallëse, ai parodizon me vargjet e Omar Kajamit. S'është koha për të thënë:

Merr një zemër, puthe dhe rrëmbeje...

Është koha për të thënë:

Merr një thes misër, puthe dhe rrëmbeje!

Ç'tingëllim plot ironi! Ç'tablo e gjallë e jetës dhe ç'protestë e fortë nëpërmjet të fjalës artistike!

Kush është shkaktar për këtë gjëndje të mjeruar të popullit? — pyesim ne lexuesit së bashku me autorin. Dhe, megjithëse Nonda Bulka te shkrimi «*Fajtori*» thotë në fund: *Zgjidhni e merni*, edhe ai mendon, si të gjithë ne, se shkaktar dhe fajtor është rendi shoqëror i ngritur mbi padrejtësinë, injorancën dhe forcën. Dhe *Chri-Chriu*, siç u tha edhe më lart, sulet kundër këtij rendi me të gjitha bateritë e penës së tij satirike, duke qëlluar të gjitha hallkat që mbanin këtë rend, nga drejtuesit si Musa Juka me shokë, ministrat e deputetët, gjer tek zyrtarët e pashpirt dhe nepërkat e tjera, që ishin mbështjellë rreth qafës së popullit tonë. Ai tallet hapur me baballarët e kombit që vinin varavingo në parlament (zor se mund të gjendet ndonjë fjalë tjetër kaq sarkastike, si fjala *varavingo*, për të karakterizuar n'atë kohë punën e deputetëve). Ata vinin varavingo, bisedonin pa rreshtur, mbushnin xhepat e tyre, kurse buxheti vuante prej hemorragjisë. Penës së tij e syrit të tij nuk i shpëtonin as oratorët llafazanë e gënjeshtarë, që mbanin llogo duke përdorur në çdo fjalim vetëm dhjetë fjalë të thata, as fajdexhimjtë, tregëtarët e tagrambledhësit gjakpirës, as intelektualët hipokritë e intrigantë, as njerzit e penës, që shkruanin me këmbë, as librat fetare e perëndija, që s'janë gjë tjetër veçse përralla për t'u zhavitur në netët e gjata të dimrit, as hoxha e prifti, që hyjnë si majdanos në çdo gjellë dhe as ata mëndjelehtë e megallomanë, që përpiqeshin të mohonin traditat e bukura letrare.

Në librin «*Maska të çjerra*», ka shumë skica e fejtone që bëjnë fjalë mbi gjëndjen politike, ekonomike e shoqërore të botës. Edhe këtu autori nisat nga pozitat përparimtare antiimperialiste e antifashiste të kohës. Është gjithnjë realist, i mprehtë dhe i thellë. Pena e tij satirike shfren me urrejtje kundër vëndeve imperialiste, kundër luftrave të padrejta e grabitqare, kundër traktateve politike e aleanca-

ve ushtarake, që u shkojnë ndesh interesave të popujve, kundër fashizmit, që ishte ahere në lulëzim e sipër. Në këto shkrime që janë një pasqyrë e qartë e gjëndjes ndërkombëtare në botën kapitaliste, kemi një shëmbull të bukur se si mund të kombinohet pena e shkrimtarit me penën e gazetarit. Nonda Bulka interesohet si një kronist i rregullt, jo i thjeshtë, por si artist, për të gjitha çështjet më të rëndësishme politike dhe i trajton ato aq drejt, sa shumë nga shkrimet të duket sikur janë shkruar sot e jo tridhjetë vjet më parë. Autori ve re me dhimbje se në botën e kapitalit ku kanë shpërthyer krizat, tridhjetë e kusur milionë njerëz ngrysen e gdhihen pa bukë, fytyrat u janë fishkur prej urisë dhe dëshpërimit, popujt, të gënjyer nga oratorët sharlatanë, ideologë të borgjezisë, s'dijnë nga t'ia mbajnë, ndër-sa imperialistët majmen në kurriz të popujve dhe pregtasin luftën e re botërore. Diplomatat ven' e vinë — shkruan ai — kam frikë se do pëlçasë lufta. Duke e kuptuar se shpërthimi i një lufte të re botërore është i paevitueshëm, Chri-chriu damkos imperialistët dhe drejtuesit e shteteve të mëdhenj kapitalistë që ia kanë me të pabesë njëri tjetrit dhe që pregtasin një kasaphanë të re, pyet me ironi përse shkaktarët e luftrave nuk i mbyllin nëpër çmendina, quan paçavure traktatin e Versajës, tallet me konferencat e çarmatimit e të ndihmës ekonomike duke i quajtur ato gënjeshtër, ve në lojë pacifistët dritëshkurtër, të cilët në fund të fundit s'janë gjë tjetër veç se shërbëtorë të borgjezisë së madhe, hipokritë dhe egoistë dhe arrin në konkluzionin e drejtë se s'ka paqë deri sa një popull sundohet prej tjetrit. Në luftën e parë botërore fituesit ishin Krupët dhe Shnejderët, të cilët, duke fabrikuar topa, fituan për çdo ushtar të vrarë, 250 000 franga franceze. Po këta Krupë, Shnejder e kompani pregtitën dhe shpërthyen luftën e dytë botërore duke vrarë miliona njerëz. Ja qytetërimi i bastarduar i botës kapitaliste. Nonda Bulka ia çjerrë maskën t'ashtuquajturit qytetërim evropian dhe parajsës amerikane që s'është në të vërtetë parajsë. Ai e krahason imperializmin me lanetin, i cili e ndan botën në sfera influence, e shtyp, e varfëron dhe e shpie drejt katastrofës, drejt luftës. Megjithëse diplomatët çirren për paqë dhe, sa për sy e faqe organizohen konferenca në Gjenevë, të gjitha këto, thotë autori, s'janë gjë tjetër veçse leqë për të gënjyer teveqelët.

Në këto shkrime qëndrimi emocional i autorit është gjithnjë në anën e popujve e sidomos në anën e popujve të shtypur. Duke urreyer imperializmin japonez, që shtypte

popullin kinez, ai simpatizon këtë popull të madh që ishte agritur ahëre në luftë kundër okupatorit të huaj, dënon hitleriamët që organizonin pogrome kundër çifutëve dhe si patriot demaskon fashizmin italian që kish hedhur kthetrat në ekonominë tonë e përgatiste okupacionin e hapur si dhe armiqhtë e tjerë të vëndeve fqinjë që nuk ia donin të mirën Shqipërisë. Me sarkazëm ai godet enciklopedinë italiane, e cila, jo pa qëllim, e quante Shqipërinë si një krahinë turke dhe një të ashtuquajtur shkencëtar sërbo-madh, i cili, edhe ai jo pa qëllim, na quajti njerëz të egër e bile me bisht. Të gjitha shkrimet e këtij karakteri kanë edhe sot një rezonancë plot kuptim dhe janë aktualë, sepse pikërisht me metoda të tilla veprojnë edhe sot armiqhtë tanë.

Është interesante të theksohet këtu se Nonda Bulka, me gjithë censurën e fortë, gjeti mundësinë dhe mjetet për të thënë fjalë të drejta e të ngrohta për udhëheqësit e mëdhenj të proletariatit.

2

Megjithëse shkrimtari në krijimet e tij është nisur nga pozita përparimtare e demokratike, botëkuptimi i tij ka që-në i kufizuar nga kushtet e kohës. Duke demaskuar frymën antipopullore të regjimit zogollian, thelbin eksplluatues të klasave në fuqi, forcat reaksionare të brëndëshme e të jashtëme dhe duke dashur sinqerisht t'ua lehtësojë gjëndjen e rëndë masave popullore, Nonda Bulka nuk mundi të tregojë me bindje të plotë rrugën e vërtetë në të cilën duhej ecur për të arritur në fitore. Në skicën Palla e Lekës së Madh ai shprehet në mënyrë simbolike se, për të zgjidhur koklën gordhiane, domethënë për të përmbysur situatën, duhet vepruar ashtu siç veproi Leka i Madh, i cili e preu atë me shpatë. Shpatën e kemi, thotë autori, dora na mungon. Këtu, me sa duket, ai bën një aluzion të drejtë se popullit shqiptar, për të shpëtuar nga gjëndja e vështirë, i duhet një dorë e fuqishme që ta drejtojë e ta shpjerë në fitore. Por, megjithëse shkrimtari arrin në këtë konstatim të drejtë, ai nuk e pa atë forcë që do ta drejtonte e do ta çlironte popullin dhe as që mund të shkruante për të, jo vetëm sepse censura nuk do ta lejonte, por edhe sepse kjo forcë ish ahëre tek ne në embrionet e saj.

Vija e kuqe që përshkon këtë libër dhe merita e parë e madhe e autorit të saj është protesta e fuqishme kundër botës së bazuar në eksplluatimin e masave, është mohimi

i gjithanëshëm i kësaj bote. Me anën e penës Nonda Bulka kritikon ashpër themelet e saj, nxjerr në pah anët më negative e më të neveritëshme dhe, megjithëse këtë luftë e bën në emër të çlirimit e të përparimit të popullit tonë, mbetet në kuadrin e shkrimtarit të realizmit kritik.

Duke përvëluar me satirën e tij çdo gjë të vjetër e reaksionare rrallë e tek edhe në këtë libër do të gjejmë ndonjë notë hidhërimi të thellë, që arrin nganjëherë gjer në pesimizëm. Kështu për shëmbëll në një nga tregimet e shkruara në atë kohë «Gjurma e lotit», sipas autorit, njeriu s'është gjë tjetër, veçse një kloun qesharak për të ardhur keq, i pafuqishëm ndaj së keqes, që lot në jetë një komedi dhe me të cilin tallet gjithë universi. Nota të tilla, ku më pak e ku më shumë, përshkojnë edhe disa nga krijimet të të gjithë brezit letrar përparimtar të viteve 30. Atmosfera e kohës ishte aqë mbytëse dhe tragjike, sa i bënte intelektualet përparimtarë të bridhnin me ëndëra të përmbysura. Kjo atmosferë e rëndë derdhte hidhërim në shpirtin e tyre dhe i bënte nga një herë që të binin në pesimizëm edhe shkrimtarët më optimistë, sic ishte e siç është akoma edhe sot Nonda Bulka. Dihet se pesimizmi është një kategori e pa pranueshme për letërsinë e vërtetë që ka si qëllim t'u shërbejë masave të popullit. Por me gjithë këtë, duke patur gjithëmonë parasysh gjëndjen tragjike në të cilën krijuan shkrimtarët tamë, unë do të mendonja se në letërsinë tonë të viteve 30, si të Nonda Bulka, ashtu edhe të tjerët, përveç kësaj ane negative, notat pesimiste në fund të fundit përbënin edhe ato një mohim, akuzë e protestë kundër regjimit në fuqi. Po sigurisht nuk është pesimizmi karakteristika kryesore e autorit të këtij libri. Nonda Bulka është optimist, plot humor, ka besim në të ardhmen dhe të qeshurën e tij sarkastike e drejton gjithnjë aty ku duhet, gjithnjë godet në shënjë.

Për optimizmin e tij dëshmojnë veprat që ai ka botuar mbas çlirimit në frymën e metodës së realizmit socialist.

3.

Nonda Bulka është një shkrimtar origjinal, thellësisht shqiptar, vazhdues besnik i traditave më të mira letrare, më individualitetin e tij artistik, mjeshtër i tregimit të shkurtër, i skicës, i fejtonit dhe i publicistikës. Ai ka stilin e tij të qartë e të rrjedhshëm, ka një formë të shkruari

krejt personale që nuk mund ta ngatërrosh me asnjë shkrimtar tjetër dhe ç'është më me rëndësi, frazat e shkurta janë të ngjeshura me mendime të thella. Edhe aty ku përshkruan peizazhin, megjithëse në këtë drejtim është shumë dorë-shtërnuar, ky peizazh s'është ndonjë qëllim në vetvete, as ndonjë zbulurim letrar, po mjet për të shprehur më mirë mendimin e tij, për të zbuluar e shpjeguar thelbin e çështjes. Gjithnjë tek ai për sa i përket peizazhit do të gjejmë vetëm ndonjë frazë, për shëmbëll si kjo: Një kohë e keqe, e vrenjtur si shpirti i fshatarit pa bukë.

Shkrimtarin nuk e intereson shumë subjekti, të cilin ai e përshkruan me pak rreshta. Subjekti i duhet për të thënë ide të thella që të tronditin. Megjithëse më libër ka shkrime kushtuar një teme të caktuar, prapë se prapë ato nuk mund t'i ndash me thikë e t'i futësh në kallëpe të caktuara tematike mbasi, në të shumtën e herës, në një shkrim mpleksen disa tema, disa ide. Nonda Bulka është kryesisht satirik, po nuk i mungon lirizmi i hollë që rrjedh nga shpirti i poetit si një burim i kulluar. Stili i tij është lakonik e shumë dinamik. Me një frazë thotë shumë, çdo fjalë ka kuptimin dhe rëndësinë e vet. Ai i përbuz fjalët e errëta e boshe. Gjuha dallohet nga përpikmënia e mprehtësia dhe në tërësi është e figurëshme, shprehëse, e ashpër ku tingëllon pa zbulurime herë realiteti i hidhur, herë dhimbja, herë ironia, humori, sarkazma. Shkrimtari nuk bën humor duke përdorur dialektet, zhargonet e fjalët arkaike, por duke përdorur një gjuhë të pastër, origjinale, me krahasime që janë në natyrën e gjuhës shqipe, me fjalë të urta të popullit, të cilat ai i çmon shumë, sepse me anë të tyre pasqyrojnë realitetin, shpreh qëndrimin e popullit ndaj këtyre ose atyre fenomeneve jetësore dhe jep karakteristikat satirike të forcave armike. Dhe megjithëse është detyruar të përdorë shpesh të ashtuquajturën gjuhë të Ezopit, merita e madhe e tij qëndron në faktin se gjuha e tij është e qartë dhe e kuptueshme nga të gjithë.

Të gjitha shkrimet që përmban ky vëllim, si edhe shkrimet e dy vëllimeve të më parëshëm, kanë qënë botuar në shtypin e kohës. Vlera ideologjike, edukative dhe historike e një vepre letrare, me përmbajtje të thellë shoqërore e politike që është krijuar sidomos në kohën e Zogut, është e madhe, në qoftë se ajo u botua dhe ra në dorën e lexuesit që në atë kohë. Të tillë ishin shkrimet e Nonda Bulkës që u botuan pothuaj në gjithë organet e shtypit me pseudonime të ndryshme: herë Na-Na, herë Sti-Sti dhe më të